

ЗАПАД И СРБИЈА КРАЈЕМ XII И ПОЧЕТКОМ XIII ВЕКА

У овом времену Запад у начелу није био окренут против Србије. У контексту ранијих преговора, велики жупан Стефан Немања (1166-1196) и његов брат кнез Страцимир срдечно дочекују Крсташе у Нишу. Са царем Фридрихом I Барбаросом (1152-1190) жупан Немања, као вид чвршћег пријатељства, прихвата понуду склапања политичког брака: млађи син његова брата Мирослава, Тољен, требало је да ожени кћерку истарско-крашког грофа и титуларног хрватског херцега, Бертхолда од Андрехса. И овим браком, разумљиво, подразумевала се чвршћа повезаност Србије и Немачке.

Крсташки ратови, као и овај Трећи (1189), претпостављали су озбиљнију дестабилизацију Византије. Индиректна последица похода Крсташа у Трећем крсташком рату, кога су предводили европски владари, отвара је Србији и Бугарској нове могућности за успешније вођење личних ратова против Византије.

Долази до паралелног напада на Византију од стране жупана Немање, те бугарских великаша Петра и његова брата Калопетра, који су подигли устанак против Византије (раније су се звали Теодор и Јован Асен – К. Јиречек, *Историја Срба*, I, 155).

Док је још трајала сва неизвесност, Крсташа су тек требали да пређу преко византијских предела на свом походу против султана Саладина (1138-1193), цар Исак II Анђео (1185-1195; 1203-1204), имајући преча посла, није се озбиљније освртао на нове збрке и устанке на балканској ветрометини (Цар Исак II оженио је Маргарету, кћерку Беле III [1172-1196] - A. Theiner, *Vetera Monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia*, tom I, Romae 1863, p. 36).

У то време жупан Немања несметано осваја: Перник, Велбужд, Житомирск, Скопље, Стоби, Призрен, Горњи и Доњи Полог. Док су Петар и Калопетар успешно од Византије одузимали њене поседе у Тракији.¹

¹ Док К. Јиречек наводи бугарске великаше и то: Петар и Асен, за Калопетра истиче “видети Петар”«. Академик К. Јиречек, *Историја на Балгарите*, Софија 1978, 264-265; односно К. Јиречек, *Историја Срба* I, Београд 1952, 156-157, 465.

Цар Исак II успео је, без последица по своју државу, пребацити Крсташе у Малу Азију. Тиме је у пуном смислу ослободио се тешког притиска од те бројне војске. Крсташа су потом имали јак сукоб са турским селџучким племенима, којима су нанели тешке поразе. Овим победама Крсташа су имали отворен пут у својој намери – напредовање према Јерусалиму.

И тада, почетком 1190. године, приликом преласка блатњаве речице Салеф, цар Фридрих I Барбароса несрећно је пао са коња. Док су се његови витезови снашли, цар Фридрих I, под тешким оклопом, већ се био удавио. Изненадна царева смрт имала је своје вишеструке последице. Крсташа су изгубили свог вођу и настављају поход под руковођењем краљева: енглеског Ричарда I Лавље Срце (1189-1199), француског Филипа II Аугуста (1180-1223).

Цар Исак II, чувши ову ненадану вест, у потпуности се ослободио свих могућих страхова, рачунајући и на повратак Крсташа тим истем путем. Што се тиче Србије, није дошло до зближавања Србије са Немачком, такође није дошло ни до склапања предвиђеног брака принца Тољена са кћерком Бертолда од Андексса. Али је цар Исак II одлучно одмах кренуо да рашчисти немире на Балкану.

Цар је са јаком војском ушао у Србију и већ у јесен 1190. године избио на реку Мораву. Жупан Немања, оставши сам против цара и његове војске, није имао баш никакву шансу. Жупан Немања био је поражен, његов двор у Топлици је разорен, а велики жупан Немања био је заробљен.

Очекивало се, ту ће бити крај владавине великог жупана Немање и крај његова живота. Али, цар Исак II, рекло би се, био је понесен искуством свог претходника, цара Манојла I Комнина (1143-1180). Догодило се, и цар Манојло I кренуо је са војском на Србију. Без очекиване помоћи Угара, жупан Немања одустао је од бесмисленог отпора, предао се цару на милост. Као царев ратни заробљеник, после учествовања у тријумфалној поворци улицама Константинопоља, где је везан увеличавао царев тријумф (Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1969, 364-365). Уобичајено је било, још из времена Старог Рима, такви учесници у тријумфу победника потом су бивали дављени у храму Весте.

Цар Манојло I је већ од времена Уроша II (1140-1156), великог жупана Рашке, постављао и смењивао рашке жупане. Дакле, био је упознат са приликама у Рашкој.² А последњи је био најстарији Немањин брат Тихомир (1165-1166).

² Поводом ових разматрања отварају се и нека питања: Ф. Шишић наводи да је жупан Деса владао Захумљем (1148-1153), али уједно бележи: “Деса је био најмлађи син српског великог жупана Уроша I и стриц Стефана Немање” (Ф. Шишић, *Летопис попа Дукљанина*, СКА, Београд 1928, 218). По овоме, прихвата се да је Урош имао синове: Десу, Уроша II, Белуша и Стефана / Завиду. К. Јиречек се позива на истраживања Љ. Ковачевића (*Неколико питања о Стефану Немањи*) преносећи његове закључке, те стога и пише о Завиди да је: “личност иначе непозната” (К. Јиречек, *Историја Срба I*, 148).

Велики жупан Тихомир имао је посебно негативан став према свом млађем брату Немањи, јер одмах жупан Тихомир: “ухвати Немању и баци га у тамницу” (В.

Имајући све то у виду, цар Манојло I се одлучује на један ређе примењиван расплет: поклања живот заробљеном жупану Стефану Немањи. Србија без жупана Немање била би сигурно још више непријатељски окренута против Византије. Његова браћа, не само из њихова пијетета према брату Немањи, у сталним сукобима око престола Рашке, били би погодни свим суседима да преко њих непрестано узнемиравају Византију. Стога цар Манојло I прибегава обрнутом редоследу, великом жупану Немањи допушта несметан повратак у Србију, не одузима му власт и круну, испраћа га са свим почастима – једино цар Манојло I од великог жупана Стефана Немање тражи да му изрази пуно вазалство, њему и Византији.

Овај, свакако чудан расплет, није се тако давно био одиграо. Нису избледела сећања. И цар Исак II Анђел био је склон да поступи као и његов претходник, цар Манојло I Комнен. Био је сведок, велики жупна Немања, потом више није покретао војне, или чак дипломатске акције против Византије. Није учествовао ни у нападима његових суседа. Тим се жупан Немања достојним исказао – такав је био његов став, пун захвалности према цару Манојлу I.

Жупан Немања је послао цару Манојлу I свој контингент бораца током 1176. године, кад је цар ратовао против Турака под командом Килиц Арслана II (К. Јиречек, *Историја Срба*, I, 151). Цар Манојло I послао је своју војну помоћ кад су Угари краља Беле III (1172-1196) напали Србију (Група аутора, *Историја српског народа*, I, СКЗ, Београд 1981, 260-261).

Једно је сигурно, цар Исак II био је подстакнут ставом свог претходника, отишао је у политичком смислу и корак даље: великог жупана Стефана Немању враћа на престо Србије, дозвољава му да задржи све освојене области и градове од Византије (због чега је и дошло до те силне цареве интервенције). Тако слободној и консолидованој Србији цар намеће вазалство, тиме Србија добија пуну државну самосталност.

Према унутрашњем распоређивању власти додељене његовим синовима, оно што је од посебног интереса, жупан Немања је свом најмлађем сину Растку предао на управу Захумље. Дакле, област Немањина брата, кнеза Мирослава (њему је грешни дијак Григорије писао чувено „Мирослављево јеванђеље“). У овом случају изненађује, зар после смрти кнеза Мирослава није остао ни један од његових синова, те његова држава припала је његовом младом стричевићу, Немањину сину Растку?

Оно остало што иде сасвим је у духу будућег великог српског светитеља. Растко је био изразито наклоњен монашком животу, према вестима код Доментијана и Теодосија (М. Јовић, *Свети Сава*, Приштина 1998, Краљево 2002, 43). Како су Вукан и Стефан доживели очев пораз на Морави (1190) није познато, но према биографима млади Растко је најтеже преболео очев пораз и заробљавање. То је Растка увело у још строжији аскетски хришћански живот, потпуно приближавајући Растка монаштву.

Ђоровић, *Историја Срба*, Београд 1989, 134). Ово непријатељство међу браћом свакако је резултирало – битком код Пантина (на Косову), где је жупан Тихомир био убијен. Тако је царевом одлуком Немања постао велики жупан Рашке 1166. године (М. Јовић, *Историја Срба*, Приштина 1997, Смедерево 2000, 77-78).

Ослободивши Србију изнуђеног вазалства, цар Исак II је прибегао већ опробаним политичким методама, предложио је великом жупану Стефану Немањи да се њихов споразум верификује женидбом, која ће оба двора повезати чврстим родбинским везама. Са ћерком цара Исака II, Ирином, био је већ ожењен краљ Филип Швапски, брат моћног немачког цара Хенрика VI (1190-1197), сина цара Фридриха I Барбаросе. Стога цар Исак II рачуна на Евдокију, своју братаницу, док је жупан Немања једино могао размишљати о свом средњем сину Стефану. Јер: Вукан је већ био ожењен дукљанском принцезом, а Растко је те 1190. године имао тек 15 година, није још ни био за женидбу. Уз то, био је сав усмерен монашком самовању (Растко је вероватно деминутив од Растислав).

Тих првих пет година брака принцезе Евдокије и принца Стефана и тад су били тешко подношљиви за супругу старијег царског брата Алексеја, Еуфросину, јер се никако није могла помирити са чињеницом да њен зет, принц Стефан, са том титулом може и остарити, увек далеко од престола.

Који су стварни разлози, односно утицаји, сасвим преокренули до тада безначајног царева старијег брата Алексеја, да он, у жељи за влашћу, збаци цара, свог млађег брата, са престола, док је цар успешно војевао по Бугарској. Цар је био ухваћен и по наредби братовој, ослепљен, да му онемогући евентуални повратак на власт уз помоћ његових присталица. И такав, ослепљен, бачен је у тамницу заједно са братанцем, сином свргнутог цара Исака II Алексијем. Све се то догодило и завршило са 8. априлом 1195. године.

Амбициозна царица, супруга новог цара Алексија III Анђела (1195-1203), поставши царица сад се са свим својим утицајем енергично залагала да њена кћерка, сада царска кћерка, не остане само жена српског принца. Вршени су притисци на остарелог жупана Стефана Немању да удовољи нескривеним жељама енергичне царице.

Већ су се јавно износили ранији разлози, у ствари јаки вањски диктат, који је условљавао да син Тољен наследи оца, кнеза Мирослава, на штету његове старије браће. И сада, цар условљава измену обичаја, да престо Србије добије Стефан на штету Вукана (Вукан је вероватно нека краћеница пуног имена: Вукосав, Вукомир).

Тако се догодило, иако Србија није део Византије, на Србију се у пуној мери пренело сво зло око овог братског недела. Српски принц Стефан од тог априла постао је царски зет. Та нова чињеница свом тежином одразила се на судбину Србије. И било каква одлука великог жупана Стефана Немање у овим околностима морала је имати своје озбиљне последице. Политика је собом наметала убрзање Немањине одлуке. Будући велики жупан морао је изнаћи, обезбедити Србији пут просперитета и сигурности. Тада, током те 1195. године Византија је у сваком случају била она сила која то може обезбедити Србији. Већ је било очекивано да ће круну Србије понети Стефан.

Стефан Немања је био пред том коначном одлуком. Али остаје, како ће се понашати Вукан? Шта ће осећати Вукан? Шта евентуално може одобрвољити тако увређеног сина Вукана; кад прворођени син носи титулу „велики кнез“, а по женидби, преко супруге, сматран је краљем? У

години кад је жупан Немања улазио у тридесету годину владавине, сазвао је државни Сабор у Расу, током марта 1196. године.³ Јавно и пуноважно, за свог наследника именовано је средњег сина Стефана. Према ранијој расподели области, већ тада је Вукан добио три међусобно неповезане области: Дукљу и Требиње, Хвосно код Пећи и Топлицу (а то је била базична област рашке Србије).

Стефан Немања, дотадашњи велики жупан Србије, одмах по абдикацији, замонашио се добивши име Симеон. Његова супруга, благодатива Ана, такође се замонашила, добивши име Анастасија. Монах Симеон отишао је у свој ктиторски манастир Студеницу, а монахиња Анастасија у „женски Богородичин манастир у Расу“.⁴

Овај период српске историје собом је обележио велики жупан Стефан Немања. Рођењем крштен као римокатолик, а повратком његове породице у православни Рас, извршена је допуна чина крштења; зрелошћу постаје један од највећих православних ктитора, потом и светитељ. Побожним животом, жупан је својим синовима, унуцима и потомцима, у аманет је оставио владавину по његовом узору. То и издваја ову средњовековну српску владарску породицу, чини је Светородном. И била је то последња српска средњовековна династија.

Поред ортодоксије, сав културни утицај над Србијом ширила је Византија. Без разлике на ратоборност Срба, сву њихову упућеност на сукобљавања са Византијом, она ја Србима била извор и могућност било каквом државном проширењу. Ишло је то увек на уштрб Византије. У Византији се мало задржало од преживелог античког Рима. И Србија и Византија, док су постојале, мада условљене једна на другу, ипак су све време биле у неком ратном стању, скоро непрестаних, вечних сукобљавања.

Велики жупан Србије Стефан (жупан и краљ 1196-1228) од свог таста одмах је добио престижну византијску титулу севастократора. Очекивало се, било је то чак и природно, овим државним браком, да то у ствари настане посебан савез Византије и Србије. Цар Исак II Анђео, у далековидости својој, хтео је да Византија у тој младој и јакој балканској држави увек

³ Према П. С. Срећковићу, *Историја српског народа II* (1159-1367), Београд 1888, 7, бележи: “Немања жупан (1139-1159)”. Слично пише и К. Јиречек: “... кад је цар Манојло једном приликом дошао у Ниш, позва к себи младога Немању и – задиви се мудрости младићевој – те му... поклони као наследни посед византијску покрајину Глобучицу код данашње вароши Лесковца” (К. Јиречек, *Историја Срба I*, 148). Из ових навода јасно је уочљиво, од Завидиних синова једино је Тихомир био старији од Немање, док су Страцимир и Мирослав млађа Немањина браћа. У истом смислу, Немања је крштен у римокатоличкој цркви у Рибници, јер православне цркве тамо није ни било. И никакво Немањино враћање у православље не подразумева се по повратку Завиде у Рас. У Расу је још из VIII века постојала епископија, која није била подвргнута било Сремско-митровачкој папској митрополији, било некој другој папској надбискупији. Иако у тим вековима још није могуће говорити о црквеном расцепу, ипак је епархија у Расу, Призрену, оне су биле под јурисдикцијом константинопољског патријарха, преко његових суфрагана, било охридског или неког другог црквеног центра.

⁴ К. Јиречек, *Историја Срба I*, 159.

има блиског савезника. Но, бурним расплетом, до овог природног развоја догађаја – ипак није дошло. Уважени Г. Острогорски, изузетан познавалац збивања у овим временима, временима пуног оптерећења, уз чињеницу: а могло је и другачије, Г. Острогорски разјашњава шта је то спречавало стварање чврсте спреге Византије и Србије: „моћна римска курија и њен експонент Угарска“.⁵

Угарски краљ Емерик (1196-1204) жели проширење и јачање Угарске управо на штету Србије. И било каква снажнија консолидација Србије краљу Емерику никако није ишла у прилог. Уз то, Емерик је имао јаког утицаја и на римску курију, јер је папство било рањиво од било каквих притисака од стране Немачке, а то је могао иницирати Емерик. Отуд и тај савез: папство и Угарска.

Вукан, старији Немањин син, свакако није био сагласан са одлуком државног Сабора у Расу те 1196. године. Није Вукана задовољавала посебна одлука Сабора - да се жупан Стефан мора са пуним поштовањем односити према своме старијем брату; Вукан је очекивао више. И сасвим је свеједно да ли се Вукан претходно обратио Емерику или курији, или је такав расплет био подстакнут од стране Емерика. Последице су биле: неминовни ратови у које је упала Србија.

Византија од 1196. године, након збацивања легитимног цара Исака II, постала је чак трећеразредна сила. Моћни цар Хенрих VI Немачки, позивајући се на родбинске везе остварене браком Ирине и његова брата Филипа, не признаје Алексија III, негира му круну Византије. Он отворено тражи да му тај самозванац пошаље круну Византије. Хенрих VI је сувише моћан, увек у могућности да реализује своје претње.

Пуно политичко слабљење Византије онемогућује великом жупану Стефану очекивање било какве помоћи од свог таста. И то истовремено док Вукан и Емерик плету своје опасне мреже уперене против жупана Стефана и његове владавине Србијом. Стога се жупан Стефан одлучује на директан контакт са папом Иноћентијем III (1198-1216), јер било какав договор између њих двојице носи у себи моћније дејство од свих злих намера Вукана и Емерика и њихових остварења.

Гледано из шире перспективе произилази – сва балканска питања била су понуђена папи Иноћентију III, да их он коначно реши. Јер Бугарска такође склапа вид савеза са папом.

Тренутно Бугарска није била посебна опасност по Србију; у Бугарској су биле у току завере и убиства. Убијен је цар Асен I (1186-1196). Убица Иванко бежи у Константинопољ. Бугарске круне дочепао се Петар (савременик деловања жупана Стефана Немање). Петар, бугарски цар (1196-1197), крунисао се у Трнову, од стране трновског архиепископа. У тој години Петрове владавине од Византије се одметнуо великаш Добромир Хрс, успева заузети: Прилеп, Битољ, те области северне Грчке.

⁵ Г. Острогорски, *Историја Византије*, 384.

Иванко је побегао из Византије, но у Родопима био је поражен од царевој војске. Исто се покушава и против Добромира Хрса, но тад се упетљава Калојан; он је успео победити и приграбити поседе Добромира Хрса. Потом се Калојан проглашава царем Бугарске (1197-1207).⁶

Цар Калојан је желео да се крунише неком ваљанијом круном, не од стране трновског архиепископа; стога се обраћа папи Иноћентију III да му он пошаље круну. Тиме је папи понуђено ново прекрајање Балкана у корист Рима. Политичко ослањање на жупана Стефана и цара Калојана било би неки вид равнотеже папи од немачких притисака. Но, десило се, тражење цара Хенриха VI од Византије, те латентни притисци Немачке на папство, све је то престало током те 1197. године, јер је те године ненадано умро цар Хенрих VI Немачки.

Тако је после четири – пет векова папство било у прилици да потпуно анулира по себи злокобан Декрет цара Лава III (717-741), којим је: „одузео добра и приходе са Сицилије, Јужне Италије, и свих провинција бившег папског Солунског викаријата“, односно области које су биле под јурисдикцијом краткотрајне Јустинијане Prima.

Ова велика архиепископија, аутокефална, изузета од јурисдикције било папске или Васељенске патријаршије, имала је у себи скоро цео Балкан, који је до тада, преко Солунског викаријата био искључиво под папском јурисдикцијом.⁷

Цар Лав III је све те области, које су папе толико прижељкивале: „све те области подвргао је под јурисдикцију Константинопољске патријаршије“.⁸

⁶ Акад. К. Лиречек, *Историја на Бугарите*, 259-270.

⁷ М. Јовић, *Јустинијана Prima*, Лесковачки Зборник XXIX, Лесковац 1989, 381-400.

⁸ Ј. Поповић, *Опћа црквена историја са црквено статистичким додатком*, Сремски Карловци 1912, 766.

Ст. Станојевић, *Борба за самосталност католичке цркве у Немањинској држави*, САН, Београд 1912, 15.

М. Јовић, *Рано хришћанство на Балкану*, Ниш 1994, 198.

Т. Живковић, *Јужни Словени под византијском влашћу (600-1025)*, Београд 2002, 81.

Ипак изненађује, Г. Острогорски не помиње декрет цара Лава III из 732. године. Но, помиње га Н. Једин, *Velika povijest crkve*, III/1, Zagreb 1971. Још више је изненађујуће да ту одлуку цара Лава III не помиње ни М. Голубовић, *Историја цркве*, Београд 1973. Мада упут, тај царев Декрет ипак помиње К. Лиречек, *Историја Срба* I, 25. О пуном значењу овог царев Декрета пише Ф. Успенски, *Историја византијског Царства од 6. до 9. века*, I, Београд 2000, 622-623. Декрет не помиње ни Ст. Станојевић, *Византија и Срби – Колонизација Словена на Балканском полуострву*, 2, Нови Сад 1906). Једино на стр. 41 помиње Гордосервон, где бележи: “То је најстарији помен Срба на Балканском полуострву у савременим изворима”. Такође не помиње српске епископије по северној Грчкој. И оно што је за очекивати, Ст. Станојевић не помиње ни царев Декрет из 732. године (иако се у том Декрету уопште не помињу Срби!).

У ствари, област Сицилије, Јужне Италије и западних простора Илирика папе су убрзо потом успеле да врате под своју, римску јурисдикцију. Али, сви остали предели Илирика, тим Декретом цара Лава III из 732. године, за папство су остали изгубљени.⁹

Како је тражење круна било само као вид признања, или још и тражење папске подршке, у себи носило озбиљну понуду папи – прелаз у римокатоличанство – то Србијом и Бугарском папа Иноћентије III могао је у потпуности поништити Декрет цара Лава III.

Управо у овим сложеним временским околностима, већ пуним нетрпељивости и зависти Вукана према Стефану, спремних до укључивања и рата за изравнавање личних захтева, те 1197. године монах Симеон

⁹ Са друге стране, деловање Декрета цара Лава III из 732. године је омогућило оснивање српске православне епископије у Рашкој 872. код цркве Св. Петра и Павла, за владавине српског кнеза Мутимира (850-891). Био је то гест одобравања и прихватања покрштавања Срба у њиховом већ другом покрштавању – прво је било за цара Ираклија (610-641). Ово претходно покрштавање Срба није имало очекиваног ефекта, јер су мисионари, према тадашњој улози латинског језика у трипартитној подели, као службеног језика Царства, стога су они и Србима проповедали хришћанство на свом, латинском језику. Стога је цар Василије I (867-886) Србима послао мисионаре тзв. “словенског језика”, али који су Србима проповедали хришћанство на њиховом, српском језику. После је било уобичајено да се тај језик назива свакако, али саме не – српским (било: словенски, старословенски, црквено-словенски). А такви језички теоретичари не питају се: како се звао, или како се данас зове језик, примера ради, Лужичких Срба? Зар је краљ Стефан Првовенчани на својој задужбини, манастиру Жичи, дао да се испише његова ктиторска повеља на језику који не разуме његов народ? За кога би, у том случају, писао ту повељу? Обично се прихвата да је то друго покрштавање Срба било 876. године, али према датирању писма папе Ивана VIII (872-882), које је папа упутио кнезу Мутимиру, то покрштавање је морало бити 872. године. Јер: папа је већ знао за покрштавање Срба, знао је за њихову епископију у Рашкој. Стога папа и пише кнезу Мутимиру, молећи га да се окрене, врати митрополији Свете столице, са седиштем у Сирмијуму, где је на чело те архиепископије - надбискупије био постављен Методије, брат већ умрлог Ћирила. Папско писмо се може датирати или непосредно почетком 872. или током 873. године. Стога би писмо било сасвим бесмислено, ако је та српска православна епископија у Рашкој основана тек 876. године (архим. Н. Дучић, *Историја српске православне цркве*, Београд 1894, 22-23). Архимандрит Нићифор чак бележи: „То је прва српска чисто православна епископија, за коју се до сада зна, у областима под српским великим жупаном“ - стр. 23. Ово „у областима под српским великим жупаном“ у сваком случају одговара чињеници, јер Срби су имали и раније своје епископије, као: Гордосервонску - Сервогордонску. У години 680-681, за сигурно је епископ те епархије српске био Исидор, јер је регистрован као учесник Шестог васељенског сабора, одржаног у Константинопољу 680-681. године (J. D. Mansi, *Sacrorum consiliorum nova et amplissima collecta*, Florentinae-Venetis-Paris-Lipsae 1759-1927, том XI, p. 643).

Поред поменутих шест српских епархија по северној и средњој Грчкој: “По Теофану, патријарх цариградски Никита (766-780) био је Словенин, а он вероватно да није био једини међу епископима тог времена” - К. Лиречек, *Историја Срба I*, 99. Овде “Словенин” свакако у себи подразумева Србин. Јер: Сервогордон - Гордосервон - у оба случаја у питању је град Срба, одн. српски град. У „Византијским изворима за историју народа Југославије“ увек стоји, уместо: Срби, само – Словени. Чак и кад ти наводни, пресељени Словени, из данашње јужне области БЈР Македоније, у Витинији, подижу српски град, Град Срба. Па зар то није чудно?

одлучује се да оде на Свету Гору, свом најмлађем сину, већ познатом монаху Сави. Те дирљиве околности, на свој начин отвориле су лавину, њену оштру провалу, у односима Вукана и Стефана.

Дакле, у контексту већ ионако оптерећених односа међу браћом, по одласку монаха Симеона на Свету Гору, октобра 1197. године долази до видног погоршања већ крајње присутних нетрпељивости, до мере да је све измакло било каквој контроли.

Све будуће сукобе, који су кулминирали ратом, на неки начин покренуо је Андрија, брат краља Емерика. Он је током 1198. године одузео Хум од Вукана. Вукан тражи заштиту од папе. Управо у том времену била је инаугурација папе Иноћентија III. Вукан је од родбине своје супруге сазнао да је њихова породица у сродству са новим папом; стога Вукан хитно пише папи, представљајући се као зет његове шире породице.

У својој молби упућеној папи, Вукан је уплео још један разлог. Наиме, у то време још је било актуелно питање богумилства у Босни. Чак су постојале могућности покретања типа крсташког рата против богумила. У том смислу, Вукан саопштава папи да је вољан ставити се на чело тог јаког војног покрета против богумила.

Поткрепљујући своје жеље, Вукан је чак денунцирао удовицу свог стрица, кнеза Мирослава, која је била сестра босанског Кулин-Бана, оптужујући их као главне подстрекаче ширења богумилства по Босни.¹⁰

Вукан је дакле, обраћајући се папи, очекивао да ће папа њему поверити прогон и истребљење богумила из Босне. Очекивао је да ће његов надбискуп барски добити важну улогу приликом реорганизације римокатоличке цркве у Босни. Сигурно је - да је папа Вукану поверио ту мисију, имало би то ефекта.

Али папа, вођен својим уским интересима, односно у овом случају од Угарске је очекивао неку помоћ, папа се опредељује да за вођу против богумила у Босни именује угарског краља Емерика и његовог надбискупа града Калоче, за организатора, по успешном протеривању богумила. Краљ

¹⁰ Богумилство је својевремено успео протерати из Србије велики жупан Стефан Немања. Претходно су богумили растерани са широк простора Византије, што их је принудило да крену према Западу (о богумилима шире: Д. Драгојевић, *Богумилство на Балкану и у Малој Азији*, САНУ / Балканолошки институт, Београд 1974; али и посебно важна књига В. Глушац, *Истина о Богумилима*, Београд 1992. Раније се подразумевало да је ова тзв. „Босанска црква“ нека средина између православља и католицизма, са тенденцијом да се макар и на овај начин што више сузи присуство православља на Балкану. У том смислу су осмишљаване разне варијанте, полазећи од оне да Босанци, односно становништво Босне, да су прихватили богумилство не желећи се определити било за леву или десну понуђену варијанту хришћанства. Да је тако и било, тешко да би могао Твртко, први краљ Босне (1377-1391), крунисати се у српском православном манастиру Милешеви, са титулом „Краљ Србљем, Босни, Приморју, Хумској земљи, Доњим Крајем, Западним странама, Усори, Соли и Подрињу”. Разумљиво, после смрти угарско-хрватског краља Лудовика I (1342-1382), краљ Твртко I заузео је бивше Лудовикове земље: Сплит, Трогир, Шибеник, острва: Брач, Хвар, Корчулу, те је постао краљ „Рашке, Босне, Далмације, Хрватске и Приморја”. Из ових навода није могуће у Босни видети присуство неке другачије, дуалистичке вере...

Емерик ништа није подuzeо, изузев увећавања свог личног интереса по Босни, чак још и помажући брату Андрији његова освајања по Херцеговини (Андрија ће бити потоњи краљ Угарске 1205-1235).

Имајући у виду да је цар Калојан, у својим понудама папи, већ начелно био прихватио римокатоличанство, видљиво је да би Рим имао још већу корист да је више прихватио Вукана на штету фаворизовања Угарске.

У том моменту, у свеопштој иницијативи римокатоличанства по Балкану, ни жупан Стефан није могао остати по страни. И он се обраћа папи Иноћентију III, нуди му да себе и Србију уведе у римокатоличанство, а за узврат од папе тражи краљевску круну. Ако понесе папску краљевску круну, она ће га штитити од свих насртаја било краљева Угарске или царева Бугарске. Подразумева се, та круна би жупану дала додатну снагу, којој би се морао починити и старији брат Вукан.¹¹

Према брзој папској одлуци, може се закључити – у жупановој понуди папа је добио тражену протутежу, одмах је прихватио жупанове предлоге, сматрајући га приоритетом у односу на сва остала тражења других политичких актера. Папа Иноћентије III одмах је одредио свог кардинала Ивана, да у име папе у Србији обави свечано крунисање краљевском круном великог жупана Србије Стефана. Уз овај свечани чин кардинал Иван ће потом спровести формално увођење Србије у римокатоличанство (посебан вид прекрштавања).¹²

¹¹ Овде се може поставити и једно сасвим временски анахроно питање: да је краљевску круну жупан Стефан тражио од свог таста – таквом разрешењу свакако није супротна никаква претпоставка са аспекта права. Али та круна, извесно је, не би носила никакву гаранцију у Стефановом окружењу. То опет на свој начин илуструје да је Византија потпуно постала безначајна, трећеразредна сила. А све то, само неку годину раније – било би немогуће. Јер: пуна упућеност Србије на Византију огледала се преузимањем како идеја, али и вере. Хришћанство се већ више од хиљаду година коначно консолидовало. Још се носило са разним, појединачним покушајима тумачења, како текста, тако и по питању дисциплине. Крајности тог времена, али и каснијих, били су ригористи, као и попустљивост умерених. Али хришћанство више није представљало једну идеологију. Био је ту римски образац, нужност доминације. Наметање схватање свим средствима, до мере да ни један сегмент појединца није остао препуштен њему самом. Византијска ортодоксија носи у себи одблеске Истока. Полази се од личних слобода. Било казна или награда нема у себи упућеност на време тотема – одговорност свакога за све.

Византију карактерише: “Римско државно уређење, грчка култура и хришћанска вера” (Г. Острогорски, *Историја Византије*, 48). У таквом схватању непотребно је бескрајно папско уздизање. Христос је другачије говорио апостолима (Лука, 22, 26). Србија и Византија чиниле су заједницу која подразумева допуштање и преузимање без условљавања. Србија окренута Византији, са њом је непрестано била у рату. Светогорци нису условљавали облике световног живота Византије, а водили су: државу, политику, науку, веру, уметност – Србије. Да ли изненађује, али српски архиепископи сви су претходно били игумани Хиландара. Византија ношена временом, кад је тип владавине у питању, нада све били су: политика. Њоме су успевали, чак и онда кад им је држава била велика као зидине Константинопоља. Србија није стигла до тог степена. Увек је била ношена борбом за одржањем. И борба је била бурна.

¹² August Theiner, *Vetera Monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia*, I, 36; К. Јиречек, *Историја Срба*, I, 164; М. Јовић, *Србија и римокатоличка црква у Средњем веку*, Крушевац 1994, 48.

Али, овом папском одлуком видно је био разочаран Вукан.¹³ Стефаново крунисање за краља Србије у себи подразумева престанак свих Вуканових претензија за круном. То исто важи и за краља Емерика Угарског. Пуно Емериково противљење могло је папу увести у нове сукобе са Немачком. Остаје отворено, какав би став у том случају заузела Венеција. Стога папа доноси одлуку да сасвим успори спровођење око крунисања Стефанова. У ствари, према укупном развоју догађаја, то је било потпуно одбацивање.

Видно слабљење Византије, уз губитак њеног пресудног утицаја било на папе или европске дворове, можда је то био озбиљнији подстицај за раздор брака Стефана и Евдокије, уз већ честе њихове несугласице. И тај расплет ништа није у себи носио, наиме, жупан Стефан је отерао Евдокију из Србије или непосредно 1200. године или евентуално током 1201. године.¹⁴

Брачно разводу, који је уследио као неминовност, на неки приземан начин погодовала је смрт Стефанова оца, преподобног Симеона, 13. фебруара 1200. године. Умро је у Хиландару, где је био и сахрањен у својој станој, манастирској цркви. Стефанов и Вуканов млађи брат Растко, потом монах, игуман, те архимандрит Сава, од већ давног свог бекства на Свету Гору није се више враћао у Србију.

Како је слабио утицај светогорских монаха: Симеона и Саве, то су се у Србији погоршавали односи између Вукана и Стефана, као између Стефана и Евдокије. И та погоршања односа међу браћом коначно су резултирала њиховим међусобним борбама, отвореним ратом. Расплет се убрзано одвијао. Вукан и Емерик нашли су заједнички језик: намеру распарчавања Стефанове Србије. Вукан, који је већ од раније прихватио титулу преко супруге, као краљ, успео је коначно из Србије отерати њена легитимног великог жупана, током, односно почетком 1202. године.

Исте, 1202. године, папа Иноћентије III већ честита краљу Емеричу заузимање, запоседање Србије, земаља бившег већ великог жупана Србије. Овим папиним гестом јасно се види и узрок и разлог Вуканова напада на Стефана и Србију. Исте године папа, у писму, Вукану се обраћа уједно као и: великом жупану Рашке.

Међутим, папа Иноћентије III, на неки начин доследан себи, ни овом приликом није поверио и жупану Вукану и његовом барском надбискупу

¹³ Према писању Ст. Станојевића, он наводи за Вукана: “пре свега добио је од Иноћентија потврду старе краљевске титуле” - *Борба за самосталност католичке цркве у Немњихкој држави*, САН, Београд 1912, 80. Међутим, ово негира Драгомир Марић, јер наводи: “од папе Иноћентија Вукан никад није признат као краљ” - *Papstbriefe an Serbiischen Fursten im Mitteralter*, Sremski Karlovci 1993, 2.

¹⁴ Супружници су се узајамно оптуживали за неверство. Хроничар Никита залаже се за могућност Евдокијина неверства. Према другим вестима, крива за крајњи брачни раздор била је нека Евдокијина кожна болест, вероватно шуга. Но, жупан Србије се одлучује да супругу Евдокију врати њеним родитељима, иако су они били цар и царица Византије. Према изворима, Евдокија је била мајка Стефанове деце: Радислава и кћерке Комненије, Владислава и Предислава - М. Ласкарис, *Византијске принцезе у средњовековној Србији*, Београд 1929, 24-31.

да спроведе организовање римокатоличке цркве над свим српским земљама. Опет је за Србију, око успостављања римокатоличанства, сву бригу поверио Емериковом надбискупу града Калоче. То је подразумевало да калочки надбискуп уједно добија и сву јурисдикцију над Србијом.

И догодило се, Емериков надбискуп ништа није ни подузео, ни покретао око спровођења папске амбициозне одлуке. Исто се догодило као пре неку годину, кад је калочки надбискуп требало да изврши организацију римокатоличке цркве над Босном, по наводном претходном протеривању богумила. Ни Емерик није било којим посебним гестом покушавао да ту добијену Србију припоји својој Угарској. Све је остајало као у неком интеррегнуму. Чекало се да нешто прође.

Несметаним вршљањем Мађара по Србији једино је углед губио краљ Вукан. Мало их је било у Србији који су доживљавали да је та држава од папе поверена Вукану. И опет се још више исказивала сва слабост Вуканова, јер ето, ни у чему није имао неког успеха. Чак и неки још преостали Вуканови пријатељи доживљавали су Вукана тек само као експонента папе и Емерика, као оног који ће и њих и Србију легитимно предати Емерику.

Година 1203. собом носи и одражава сву искомпликованост интереса и хтења, јер већ је био у току Крсташки рат, Четврти по реду (1202-1204). Својевремено, цар Хенрик VI Немачки проглашава цара Алексија III узурпатором, те према обичајном праву захтевао је од њега царску круну Византије.

Наглашено је: папа Иноћентије III честита краљу Емерику 1202. године на његовом успешном заузимању Србије. Следеће, 1203. године, папа се у писму обраћа Вукану као великом жупану Рашке. То на свој начин илуструје шта се у ствари дешавало, мада оставља отвореним – ко је у свему томе профитирао.

Очито је, папа није хтео ући у могуће сукобе са Немачком (иако је цар Хенрик VI већ више година није био међу живима); папа нити је на пречац, према некој својој тренутној идеји, хтео да потпуно игнорише молбе и захтеве Емерикове. Све би то било доведено у питање тим убрзаним крунисањем жупана Стефана за краља Србије. Стога папа одлучује да на неко време одложи већ најављено крунисање Стефаново. А уласком у нове политичке сукобе, то папско одлагање, бар за понтифекта Иноћентија III било је одложено у неповрат.

Царевић Алексије успева побећи из затвора. Убрзо се нашао у Венецији, где покушава изборити неке повољније околности за свог оца, који је још увек у затвору, као и за себе. Уплиће се у преговоре са Крсташима, наговарајући их да омогуће повратак његовом оцу на престо Византије. Царевић је пристајао на све захтеве и испоставило се, обећања су му далеко превазилазила могућности исплате Крсташима.

Крсташи су већ били запали у финансијске потешкоће, дошли су у немогућност исплате трошкова, те пристају да у име Венеције освоје Задар, кога већ неко време држе Угари (Угари су Задар, разуме се, одузели

Византији). Можда је ово искакање олакшало савест Крсташа, што ће се тај IV крсташки рат сасвим преокренути – нису ни отишли да изврше ослобађање Христовог гроба у Јерусалиму.

Константинопољ је био сведок свргавања цара Алексија III Анђела 1203. године. Од 17. јула 1203. године на престолу се опет нашао цар Исак II Анђел (његова друга владавина 1203-1204). Савладар му је био син Алексије IV Анђел (1203-1204). Тада се показало да нема ништа од обећања која је дао царевић Алексије у Венецији Крсташима. Присуство Крсташа, који су се изразито недолично понашали, доводи до побуна грађана престонице.

Алексије IV Анђел био је збачен и убијен. Његов отац Исак II Анђел поново се нашао у тамници, где је ускоро и умро. Престо је преузео Алексије V Мурзуфил (1204). Његово толико и брзо уздизање омогућило му је – оженио се принцем Евдокијом (коју је протерао жупан Стефан).

У општем превирању Крсташа одлучују да завладају тако обезглављеним градом. Цар Алексије V није успео организовати одбрану, бежи одводећи Евдокију и њену мајку, царицу Еуфросину. Они су напустили Цариград 12. априла 1204. године, а већ сутрадан Крсташа сламају слаб отпор, те приступају пљачкању богатог царског града. Какви су Крсташа били сведочи на свој начин Никита Хонијат. Он је о Крсташима записао: „Чак су и Сарацени милосрдни и благи у поређењу са овим људима који носе на рамену Христов крст“ (М. Јовић, *Историја Срба*, 88).

Распарчавање Византије извршено је према ранијим договорима Крсташа: цар Латинског царства постао је Балдуин I Фландријски (1204-1205), Млечанин Тома Морозин постаје први латински патријарх (1204-1211), Бонифације Монфератски је оженио удовицу цара Исака II, Маргарету (кћерку Беле III) и добио је Солунску краљевину (1204-1207). Француски витезови постали су обласни господари по Грчкој, као вазали солунског краља. Венеција је добила, поред једне трећине византијског Царства, још и: сва острва и пристаништа старе Византије.

Евдокија, бивша супруга жупана Стефана, потом Алексија V Дуке Мурзуфила, постала је супруга византијском племићу Лаву Згуру. Лав Згур је покушао са освајањем Атине, али без успеха. Своје поседе у средњој Грчкој није могао заштитити од нарта солунског краља Бонифација. Стога, по казивању М. Ласкариса: „кад је напослетку изгубио сваку наду он, вели један грчки хроничар, као неки нови Фабриције, да не би доживео заробљавање, скочи са коњем са врха Акро Коринта, тако да му ниједна кост није остала цела“ (М. Ласкарис, *Византијске принцезе у средњовековној Србији*, Београд 1926, 37).

На просторима Византије ипак су опстали представници старе државе: Михаило I Анђео у Епиру, господар Арте (1204-1215), Теодор I Ласкарис у Никеји (1204-1222) – он је по хронологијама сматран легитимним царем Византије; уз њега у Никеји је столовао и Васељенски патријарх. Поред ова два центра, спремних на борбе за рушење Латинског царства, мада су то и Михаило и Теодор самостално прижељкивали - да неко од њих буде рестауратор Византије са троном у Константинопољу, били су још: Велики Комнини Алексије и Давид. Они су, уз помоћ краљице Тамаре (1184-1212),

створили своје Трапезунтско царство још саме 1204. године. Алексије и Давид били су унуци цара Андроника I Комнина (1183-1185). Међутим, у стварним обрачунама са владарима Латинског царства Велики Комнини нису ни учествовали и поред њихових аспирација – да се дочепају трона у Константинопољу.

Можда нису ни Балдуин I Фландријски, ни Бонифације солунски, у време њихових инаугурација, сматрали да им однекуд прети нека озбиљна опасност, па била то Никеја или Епир. Али, озбиљно су превидели могућност и снагу бугарског цара Калојана. Цар је у Адријанопољској бици 1205. године победио и заробио цара Балдуина I Фландријског, који је потом и убијен. Његово место у Константинопољу преузео је брат Хенрих Фландријски (1205-1216).

Цар Калојан је 1207. године у Родопима победио солунског краља Бонифација Монфератског; током битке краљ је убијен. Цар Калојан је био активан и на централним просторима Балкана. Још током 1204. године освојио је: Призрен, Скопље, Охрид и Бер. Сузбио је и Емерика угарског, који је дошао у помоћ Вукану.

Међутим, далеко пресудније за сва збивања која су потресала и односила се на Србију, био је упад цара Калојана, који је 1203. године, одбацујући Угаре, заузео Ниш и Браничево. То је у Србији изазвало опште незадовољство, које је било уперено и против Вукана, од кога је све то и почело.

Вукан се нашао сам, већ скоро напуштен од свих у Србији. Најпре су се незнабошци понашали Мађари, потом долазе та освајања од Бугара. И то је у важном моменту дало велику предност Стефану, који је доживљен као онај који ће свему томе стати на крај. Тако је Стефан, без великих потешкоћа, успео протерати Вукана, који је отишао у своје раније области у Приморју. То је уједно означавало поновно Стефаново заузимање жупанског престола.¹⁵

Дакле, збивања у Србији, са пуном условљеношћу укупних догађања на ширем простору око Србије, нуде одговоре: у мери, како је III крсташки рат имао своје деловање на великог жупана Стефана Немању, толико је

¹⁵ Што се Вукана тиче, жупан Стефан није му се уплитао у владавину његовим областима. Нема вести о њиховом међусобном односу, изузев да су се измирили тек доласком њиховог млађег брата, већ архимандрита Саве. Архимандрит Сава је кренуо на пут у Србију током 1207. године, носећи са собом и свете мошти њихова оца св. Симеона Мироточивог. Тако је завађену браћу: Вукана и Стефана измирио над очевим моштима у Студеници. Чињеница је, после те године више се не појављује по записима Вуканово име.

Његов најстарији син Ђорђе носио је титулу краља од 1208. до 1242. године, до његове смрти. Средњи Вуканов син Стефан познат је као велики ктитор манастира Мораче. Најмлађи Вуканов син Дмитар постао је крајем живота монах Давид, следећи тако светле примере свога деде и стрица. Унук жупана Дмитра био је познати војсковођа Душана Силног, под именом: кнез Вратко. Највероватније је и Младен, родоначелник лозе Бранковића, био Вуканов потомак.

уз сву кулминацију односа и сукоба међу браћом Вуканом и Стефаном заокружио IV крсташки рат. А Латинско царство у својим првим деценијама одредило је судбину Србије. Судбину по питању опредељења.

Збивања међу браћом, њихове борбе око круне, определиле су властелу, помажући једног од њих. Тиме је сав ранији сукоб прерастао сам разлог тог спора. Последице су надрастале интересе, јер је уз мађаризацију ишло и пуно уплитање папства, уз тежњу да Србију укључи у своју екумену.

Отворене тежње Угарске створиле су појачан отпор код Срба, а то је опет ишло на штету учвршћивања Вуканових интереса. Цар Калојан је 1203. године, продирањем у Србију, заузео Ниш и Браничево. За Србе сасвим је то било свеједно што је цар Калојан те српске области одузео Мађарима. Свакако је то одузимање српских простора деловало код Срба у смислу препуњења чаше. Тиме су те негативне околности ишле на руку Стефану и његовим присталицама. Стефан успева протерати Вукана, преузимајући свој жупанијски престо.

Емерик није био у ситуацији свога пуног уплитања у унутрашња разрачунавања у Србији. Сукоб са братом Андријом за Емерика је свакако носио већи приоритет и то је оставило Вукана да се сам носи са братом Стефаном и његовим већ бројнијим присталицама. Принуђен, напустио је Србију, одлазећи на своје, још од оца одређене области. Стефан није у том правцу водио своју офанзиву, било му је довољно средити Србију, да се што мање доживљавају све те инвазије, сви ти насртаји – Емерика или Калојана.

Може се из нашег времена сматрати да је овај расплет, пуно разрачунавање међу браћом, ишао без јаким окршаја, јер није било интервенција са стране, измене су текле убрзано. Тако се испоставило, папа Иноћентије III није стигао ни да пошаље круну Србије Вукану, што је већ био одлучио. И оба брата су остала без круне, коју је већ припремио папа Иноћентије III. Сасвим је разумљиво, било који од браће, да је на време добио папску краљевску круну, био би снажнији чак и од другог претендента, нерањивији.

Важно је, Србија је остала по страни самог правца војске IV крсташког рата, тиме се око Србије даље није ни уплитао било Емерик или папа Иноћентије III. А Стефанов повратак у Србију и постепено његово јачање прихваћено је као неминовност. Крсташи су имали у плану, после заузимања Задра у корист Венеције (и то Крсташи нису одузели Задар Византији, већ неко време Задар су држали Мађари), испоставило се, план похода подразумевао је улазак у Константинопољ. И потом, све је било могуће, односно – све неизвесно.

То време било је сасвим довољно Стефану да се посвети пуној обнови Србије. И није био у жижи интересовања моћника са стране.

Већ 1204. године пао је Константинопољ, последица је била: оснивање Латинског царства (1204-1261). Цар Калојан је био видно узнемирен стварањем нове, моћне државе у свом најближем суседству. Он је одмах покренуо свој поход према Константинопољу. У Адријанопољској

бици 1205. године заробио је латинског цара Балдуина I Фландријског, који је ускоро потом био убијен. У Константинопољу је брат убијеног цара, Фридрих Фландријски, преузео круну (1205-1216).¹⁶

У Родопима је цар Калојан 1207. године напао солунског краља Бонифација Монфератског; побеђени Бонифације био је убијен. Потом је цар Калојан пошао на Солун. Иако је Солун био без краља, цар није успевао заузети Солун. Приликом те опсаде цар Калојан је погинуо. Његова смрт је дошла као пуно олакшање, било за Латине, но исто тако и за Србију. Србија није била у тој мери сређена да је могла поднети директан напад цара Калојана.¹⁷

У измењеним околностима Србија је имала очекиване противнике у наследницима: цару Хенрику Фландријском (1205-1216), али и цару Борилу (1207-1218), као и у краљу Угарске Андрији (1205-1235).

Дакле, може се закључити, цар Калојан је растерао наде првих царева Латинског царства, био је за њих погубан. Но, исто тако, био је погубан и за Угаре које је протерао из Србије, у намери да Србију узме за себе. Ово снажно ангажовање цара Калојана, почевши од 1205. године, допринело је консолидовању Србије.

Поред латинских и бугарских царева важан је био и епирски деспот Михаило I Анђел (1204-1215). Био је чврсто решен да обнови Византију, на неки начин такмичећи се са царевима Никеје.

Папа Иноћентије III није више исказивао своју ранију заинтересованост око крунисања жупана Стефана, али и око могућег прекрштавања Срба. Жупан Стефан, знајући да је папа честитао Емерику заузимање Србије, а и Вукану именовање за жупана Србије, то је сасвим охладило могућност њихових узајамних, даљих контаката.

Жупан Стефан, поучен искуством, будно је пратио сва сложена збивања око Србије. Било је јасно, у том времену једино се Венеција издвајала, било утицајем, било могућностима пружања помоћи; још важније – вршење притисака на тадашње европске силе.

Преко дубровачког кнеза Ђовано Дандола (из куће венецијанских Дандола) жупан Стефан је водио преговоре са утицајном венецијанском кућом: Дандоло. Венеција је тек неку годину остала без свог великог дужда Енрика Дандола (1195-1205). Непосредне користи од уговора са Крсташима биле су основ венецијанске моћи. Али се нису директно везивале за неку другу државу. Стога је и у Венецији сасвим добро примљен опуномоћник жупана Стефана.

Као и у било ком времену, најлакше је браком успоставити, односно учврстити државне везе. Кћерка Ринијерија Дандола, сина дужда Енрика Дандола, у датом моменту била је најпогоднија у преговорима око брака са жупаном Стефаном. Брак је склопљен током 1207. године, могуће и почетком 1208. године. Овај брак, вероватно трећи за Стефана, свакако први за Ану Дандоло, исказало се био је јак носилац гаранција да се

¹⁶ Акад. К. Јиречек, *Историја на Булгарите*, 278.

¹⁷ Акад. К. Јиречек, *Историја на Булгарите*, 284.

посебно суседи са поштовањем односе према Србији. Супруга Ана је Стефану родила сина Уроша, каснијег свакако највећег владара, посебно међу Стефановим синовима.

По престанку понтификата папе Иноћентија III 1216. године, одмах су почели преговори, свакако интензивно подржани од Византије, да нови папа Хонорије III (1216-1227) изврши крунисање великог жупана за краља Србије. Снажно инсистирање Венеције и жупанова образложена молба одобривољили у папу Хонорија III, те је он одмах припремио легата са свим препорукама, да у име папе изврши свечано крунисање. Крунисање је обављено већ следеће, 1217. године.

Према краљевској титули видљиво је краљевина Србија обухватала је све српске земље, подразумевајући и раније поседе великог кнеза Вукана Немањића: „Стефан, Божијеју милостију Серблии, Диоклеи, Травунии, Далмацији и Охумлији вјенчани краљ“. Ана је такође крунисана круном краљице Србије и свих осталих земаља. Исказало се, без разлике на политичке разлоге око склапања овог брака, Стефан и Ана имали су срећан, добар брак. Ана је учествовала у свим питањима око управљања државом, нудећи сву подршку свом супругу.¹⁸

Стефан је морао папи понудити неке гаранције око прекрштавања, што би омогућило улазак Србије у папску екумену. Жупан Стефан је обећао папи да ће Србију, у црквено-јурисдикционом погледу, потчинити Риму.

Но, папа Хонорије III није наставио грешке својег претходника, папе Иноћентија III. Папа Хонорије III је изричитим декретом прихватио да надбискуп Бара буде главни јурисдикциони центар Србије и главни свештени координатор са Светом столицом.

Чињеница је, Немањићи су се залагали за права свог, барског, римокатоличког надбискупа. Јавно су подржавали Бар кад је он био у јурисдикционим сукобима са Дубровником, његовим надбискупом, чак и у времену кад су папе подржавале Дубровник на штету интереса Бара.

Архимандрит студенички Сава будним оком пратио је сва збивања у Србији. Није могао у потпуности бити задовољан политиком свога брата ни док је био жупан, поготову сада кад је краљ – са круном добијеном од папе. Сва дата обећања папама о пребацивању неке државе под папску јурисдикцију, чак и кад наизглед не носе неке јаке обавезе, ипак увек су могла бити максимално подгрејана, ако се папи понуди неки јаки заштитник. Није ни важно какви се све интереси при том преплићу.

Архимандрит се у знак личног неслагања, личног незадовољства са укупном политиком свог старијег брата, повукао, напустио је Србију под видом поновног обилазка светих места. Био је разумљив архимандритов одлазак у Хиландар, јер од 1207. године, кад га је напустио, није више

¹⁸ Венчање Стефана и Ане не бележе старији писци српске историје, као Јован Рајић и Пантелија Срећковић. Димитрије Давидовић помиње њихово венчање, али наводи да је Ана “кћер дужда млетачког Дандула”, а поводом добијене краљевске круне изричито бележи наредбу папе Хонорија III упућену угарском краљу Андрији и свим његовим наследницима: “Забрањује им да се и даље називају краљевима Србије” – *Историја српског народа*, I, Београд 1845, 54-55.

одлазио. И поред уобичајене преписке желео се лично обавестити о стању у манастиру, кога су, ето, у физичком смислу, истовремено напустили: свети Симеон Мироточиви и његов игуман Сава.

Више је за очекивати да је архимандрит са овог путовања очекивао доћи до неког исправнијег решења питања у држави Србији. Без разлике на мотиве одласка, народ, како из непосредне околине, тако и они из удаљених крајева, навикао је на мудре поуке свог архимандрита. Увек је имао добре савете за сваког, како то описују његови биографи, хагиографи.

Могло је проузроковати, ово архимандритово напуштање Србије, неко јачање или бар консолидовање римокатоличке опозиције. Краљ и његова породица - и њима је недостајао тај мудри студенички архимандрит, не само као млађи брат. Такав однос међу њима свакако је био већ од раније прерастао само значење - ко је међу њима годинама старији.

Све је у светитељевом животу имало нека друга значења, могло је то бити и то снажење римокатоличке опозиције у Србији, коју су службено – већ сматрали својом. То уочава и краљ Стефан. Јасно је, није могуће исказати своју већу или мању приврженост Византији; те старе Византије више нема у Константинопољу. Али провејава сазнање да је нови центар Византије Никеја. Поред тога што је Никеја стони град Теодора I Ласкариса, још снажнијом чини Никеју, као новим центром државе – у Никеји је боравио поред цара и Васељенски патријарх Манојло Сарантин Харитопуло (1215-1222). Трон патријаршије давао је Никеји пун значај и сву предност над осталим претендентима, било из Епира и далеког Трапезунта.

Управо је архимандрит Сава, након дужег путовања и боравка на Светој Гори, пошао у Никеју, користећи своје раније пријатељство са царем Теодосијем I. Из дописивања Стефана и Саве видљиво је – краљ моли брата да покуша за Србију добити пуну црквену самосталност, какву Рим никад ником није доделио. Али раније јесте – Константинопољ.

Сложена политичка ситуација на ширим просторима бивше Византије: Латини у Константиновом граду, епирски деспоти са њиховим аспирацијама, ту су Велики Комнини, ривалитет балканских држава и што је још изражајније: сасвим увећано, на Балкану, присуство римокатолика. Остаје још само један корак да папи пође за руком да цело балканско православље пребаци у јурисдикционом смислу под римску Цркву.

У неком виду већ безнађа, цару Теодору I и патријарху Манојлу све је мрачно развејао долазак архимандрита и са упокојеним већ светим оцем, велике светогорске ктиторе. Самосталношћу би српска Црква остала у православљу, али са својим епископатом. Старање о вери још више би морали сами преузети на себе. Цар је могао наслутити бар неки вид протутеже Србије према Епиру, према Бугарима, чак према Латинима у Константинопољу.

Све наведене околности резултирале су завршним чином, тада у Никеји 1219. године васељенски патријарх Манојло, уз садејство свог високог свештенства, хиротонисао је архимандрита студеничког Саву за првог српског архиепископа. Посебност тог свештеног чина, уз

пуну сагласност цара Теодора I, била је – Србија је добила пуну црквену аутокефалност. У будуће, епископат српске православне цркве сам ће и може бирати свог новог архиепископа, највећег црквеног поглавара.

Уједно, Србија, већ краљевина, са својом самосвојном, аутокефалном Црквом, више је добила од свега што је Србији, или било којој другој западној држави из папске екумене, било који папа могао понудити. Оно што је добио српски барски надбискуп, вид самосталности, али не и аутокефалности, јер сваког следећег надбискупа поставља папа – то је максимум и папе ником нису дале више.

И Србија се вратила ортодоксији, иако је начелно, без разлике на тренутне уније са папама, у ортодоксији Србија стално и била. Опет ће уније бити у моди, кад искрсну неке веће опасности са Запада по Србију. Тако је било и 1308. године, краљ Милутин (1286-1321), преко прихватања уније са папом Климентом V (1305-1314), отклања од Србије опасну западну коалицију, коју је покретао Карло Валоа. Било је планирано и венчање Милутинове кћерке Царице са Карлом Валоа. И све се зауставило кад се распршила та моћна западна коалиција окренута против Србије.

Папа Климент V био је осион и уопште није ни мало био упућен у унутрашња питања Србије. Захтевао је, под видом тоталног римокатоличанства, да сви свештеници, без разлике на њихове чинове, од папе морају добити потврду за те своје чинове. Односило се то и на српског архиепископа. А друга обавезна новина за Србију било је званично увођење *filioque* у Симбол вере.

Чињеница је, сада у 2004. години, целих осамсто година од те 1204. године, на Западу опада интересовање за проучавање Византије. Уједно се тиме исказује сав негативан став Рима и римског католичанства према ортодоксији. А нема више места наметању Унија. Никад оне нису ни биле плодотворне. У овом свету сувише формалистички делује апел папства за коначним црквеним измирењем. То измирење подразумева прикључење ортодоксије папству. И све је бесмислено. А кога то задовољава? Једино: декларативно измирење. Једно такво измирење било је наводно значајне 1954. године. И који је то обичан фратар у себи доживео стварно измирење свих у једној истој Цркви!?!...

Momir Jović

THE WESTERN WORLD AND SERBIA IN THE LATE 12. AND EARLY 13. CENTURY

The topic imposes discussion on the following: Grand Župan Stefan Nemanja; the Third Crusade; the Battle of Morava; Marital Agreement between the Župan's son Stefan and Eudocia, the Byzantine Emperor's niece; The change of government in Constantinople, Empress Euphrosine supports Stefan's ascending the throne of Serbia; Conflict between brothers, involvement of Hungary and the Pope; Latin Empire; Serbia in new circumstances.

